

AZ ELEMI ÉS A KÖZÉPISKOLA KAPCSOLATÁHOZ.¹

Mi mindnyájan, bárminemű iskolának is szívjuk a porát, egyazon magasztos munkának, a magyar nemzeti kulturának vagyunk napszámosai, s az ország első iskolájának professzora előtt csak azon szent célnak megvalósítása lebeg, mint a legkisebb verhovinai ruthén «gyák»²-nak szeme előtt, t. i. hogy a gondjainkra bizott ifjúság testét és lelkét, szívét és eszét kiműveljük, a magyar nemzet hasznos polgárává és erkölcsös, vallásos emberré tegyük.

«Iskoláinkat, s a művelődés egyéb intézményeit, mondja *Kármán*, nem szabad egymástól elválasztott, egymás fölött emeletekből álló épületnek tekinteni, melynél minden emeletnek külön bejárata van, hanem oly oszlopos csarnoknak, melynek közepén a hazai műveltség elemei mindenkire hozzáférhetőek és a honnét csak mellékfolyosók visznek oly különhelyiségekbe, melyek csak egyesek számára nyílnak meg. Nyúljanak bár ezen oszlopcsarnok egyes motívumai az ókorba vissza, a szellemnek, mely az egészet szülte, igazán hazafiasnak kell lennie.»

A magyar iskola szeretete, a magyar ifjúság szellemének gondozása és a magyar tanító hazaszeretete vezessen, s e szent érzelemtől áthatva alázatos mesterségünket becsüljük előbbre a világ minden mesterségeinél, ne tántorodjunk el soha egy percig se e magasztos feladatunktól, mert igaz az, amit a középkori benedekrendiek szoktak mondani: *Ex scholis omnis nostra salus*. Az iskolából származik minden üdvösségünk.

Meg akarom világítani pár szóval az elemi és középiskolának egymással való kapcsolatát, továbbá azt, hogy minő kívánalmi vannak a középiskolának az elemi iskolától, ahonnan tanítványait veszi.

I. Az iskola, amint az a pädagogiai gyakorlat történeti fejlődése folyamán kialakult, a szükség szüleménye. Akkor, amidőn a kultura megkezdődik, s a kultura, mondja *Nostitz-Rieneck*,³ az emberi értelem első használatával kezdődik, bizonyos kulturjavak jönnek létre, melyeket a társasélet produkál és amelyek csak oktatással forgathatók,

¹ Ezt az értekezést a szerző, ki a munkácsi áll. középiskolai internátus igazgatója, felolvasta a Beregmegyei Tanítók Egyesületének őszi közgyűlésén. Bár nem minden pontjában értünk vele egyet, mégis kiadjuk, mert szükségesnek tartjuk, hogy a népiskola emberei tudomással birjanak arról, hogyan gondolkoznak középiskolai körökben az ő dolgairól. Szerk.

² «Gyák» ruthénul = kántortanító (*diakonus*).

³ A műveltség kérdése. Budapest, 1890.

s adhatók át a következő nemzedéknek. Minden tanulónak azonban nem lehet külön tanítója, a tanulók többsége tehát együttes oktatásban részesül, s ezzel megszületik az iskola, s a tanítói osztály. Az ókorban az egyén boldogulása végett volt szükséges az iskola, ma már azonban az államok kivétel nélkül elismerik, hogy a közjólét szempontjából egyéb javak mellett a szellemi, a lelki javakról is kell gondoskodni, hogy az állam minden egyes polgára megszerezze azon szellemi javakat, melyekre polgári kötelességeinek gyakorlatában szüksége van.

A kultúra az idők folyamán változik, halad, s a kulturajavak gyarapodásával, a társadalom fejlődésével, szükségleteinek szaporodásával beáll a munkafelosztás, s ezzel kapcsolatban az iskolák fajok szerinti elkülönülése. Vannak javak, amelyekre minden egyes embernek, mint a művelt társadalom tagjának szüksége van, s vannak olyanok, melyek a potiori hasznos javak; melyeknek bírása az élet célszerű berendezésére, a hivatásszerű munkakör betöltésére szükséges. Ez utóbbiak az u. n. szakiskolák, aminők a céhek intézményei, az ipari és kereskedelmi iskolák, a papok, orvosok, jogászok képzőiskolái. Az u. n. általános műveltség iskolái pedig a népiskola és a középiskola.

Mind a két iskolának feladata, hogy a növendékeknek humánus műveltséget adjon, az ember testi, lelki képességeit kifejtsse, s a nemzeti műveltség munkássává avassa.

1. «Az elemi iskola már kezdetben is inkább népiskola, amennyiben kezdetől fogva az volt a feladata, hogy a nép, a nemzet minden egyes tagját az erkölcsi tökéletességhez szükséges lelki javakban és az élet feladatainak megvalósítására kívánatos általános, közhasznú ügyességekben részesítse.* A népiskola fejlődésével az értelmi nevelés mind nagyobb tért foglalt el, míg a kézügyességek vesztettek jelentőségükben. E kettős célt határozzák meg a népiskola feladatául a magyar Tantervi Utasítások is, amidőn az általános rész 5. pontjában azt mondják: «A magyar népiskola feladata az ifjúságnak alapvető egyéni nevelése a gyakorlati élet és a nemzet kulturai és erkölcsi közössége számára.» S megszívlelendő, amit a gyakorlati szempontról mond: «A népiskola, ú. m., akkor gyakorlati, ha először azon természeti és életviszonyokat ismerteti meg, amelyekkel majd meg kell küzdenie; és másodsor, ha oly erkölcsi és szellemi önállóságra neveli, mely a legjobb fegyver ebben a küzdelemben; harmadszor pedig, ha nemcsak elméjét, hanem testi ügyességét is fejleszti, hogy tudjon bánni a dolgokhoz, szokjék hozzá a cselekvéshez.»

* Dr. Mázy Engelbert. Általános pädagogia.

Ilyen feladattal alakultak nálunk is az első népiskolák, az ú. n. fÁrai iskolák, de azt is tudjuk, hogy emez iskolákban készítették elő azokat az ifjakat is, akik a papi pályára készültek, amely előkészítést később a latin iskola végezte. A népiskola eszerint kettős értelemben volt előkészítő iskola: 1. előkészített az alsóbb társadalmi állásokra; 2. a magasabb tanulmányokra. Az iskoláztatás története szerint eme, magasabb tanulmányokra való előkészítés adott lökést, s a tudományok előrehaladtával karöltve haladt a népiskola is. Gondoljunk csak a humanisták iskoláira, s a reformáció elterjedtével *Comenius* és *Pestalozzi* népiskolai reformjaira! Valahányszor panasz hangzott fel az elemi iskolai oktatás ellen, az mindig a magasabb oktatás álláspontjáról történt, és szerencsés reformok csak akkor jöttek létre, ha az elemi és középiskolai tanítás reformja egy szellemben, egy személytől vagy testülettől eredt. Ma már általános a nézet, hogy pl. *Pestalozzi* hatása, aki csak egyszerű iskolamester volt, korántsem volt oly hatékony, viszont *Comenius* javaslatai, valamint a jezsuiták nagyszabású reformjai a népiskola történetében hatást jelző alkotások.

2. Amily mértékben előkészítő iskolája a középiskolának a népiskola épügy, sőt jobban előkészítő iskolája a középiskola az egyetemnek. A latin iskola, a gimnázium eredetileg a studium generale, a felsőbb oktatás bevezető iskolája volt. A latin iskola egy fedél alatt volt az egyetemmel, s akik látogatták, onnan az egyetemre mentek. Nem volt az újkorig más középiskola, mint a latin, s a latin iskola is két, majdnem teljesen különálló részre szakadt, úgymint a gimnáziumra s a liceumra. Az előbbi inkább alaki képzést nyújtott, a tanítás fő tárgya a latin grammatika és irodalom volt, míg a liceum tartalmilag is értékes elemeket nyújtott az egyes tudományokon belül, amelyek együttvéve a filozófiai tanfolyamot képezték. Mikor azonban a hagyományos filozófia tekintélye csorbát szenvedett, a filozófiai gondolkodásban szakadás állott be, s az egyes tudományok elváltak anyjuktól, a filozófiától, a filozófia az egyetemre került, s helyét a szak tudományok foglalták el nagyobb mértékben. Ez idő alatt megváltozik a latin iskola, a latin nyelv mellé kerül a nemzeti nyelv és irodalom; sőt legutóbb a modern idegen nyelvek is.

Ugyanakkor, midőn a latin iskola szervezete megváltozik, s a középiskolának egy új formája születik meg, az a törekvés lép előtérbe, hogy a középiskola az egyetemtől függetlenül általános műveltséget adjon. Sajnos, e törekvés nem sikerült még, mint ahogyan a népiskola önállósága, befejezettsége is hajótörést szenvedett.

A népiskola az általános műveltség alapvető elemeit adja, azaz azt a minimumot, amelyet minden állampolgárnak meg kell szereznie, hogy polgárjogait gyakorolhassa. A népiskolai növendékeknek

csak egy kis százaléka, vagy épen ezreléke folytatja a tanulmányait a középiskolában, épen ezért nem helyes a középiskola szempontjából reformálni az elemi iskolát. Igaz ugyan, hogy a népiskola 4 osztályának bevégezésével nincs befejezve a nevelés, hiszen ép e gondolaton nyugszik legujabb tanügyi politikánk azon helyes intézkedése, hogy az elemi iskola után következik a kötelező ismétlő iskola, majd az ifjúsági egyesületek működése, de az is igaz, hogy az elemi iskola a maga szervezetében, úgy ahogy azt a legujabb Tanterv és az Utasítások kontemplálják, igenis előkészít a középiskolára is, az életre is. *Midőn ezt állítom, kijelentem, hogy csak a jó elemi iskolára gondolok, mert feladatát csak ez oldhatja meg.*

Ismervén a magyar elemi iskoláztatást, áttanulmányozván a legujabban kiadott utasításokat, az őszinte elismerés és a csodálat egy nemével nézzük az elemi iskola elméleti és törvénybe foglalt szabványok szerinti kiépítését.

Sajnos, ugyanezt a középiskoláról nem mondhatjuk el. A gimnázium, mert ez a középiskola hagyományos típusa, tán sohasem volt nagyobb támadásoknak kitéve, mint manapság. Nem az egyetem, hanem az élet szempontjából hangoztatnak követeléseket, reformokat. *Mi ennek az oka?*

A gimnázium eredete és jellege szerint a kultúra hagyományos elemein épült fel és e tekintetben szinte makacs konzervativizmus jellemzi. S mivel a középiskolai oktatás biztosítja és teremti meg a nemzet intelligenciáját, műveltségét, másrészt pedig a modern kultúra alapvonásában hagyományellenes, s a liberális, irodalmi tudásnál többre becsüli a természettudományt, nem csoda, ha az egész gimnáziumi tanítás felett pálcát tör. De magában a középiskolában is nagy az elégedetlenség, a nyugtalanság, s hivatalosan elismerik, hogy a középiskolai oktatás eredménye nincs arányban a ráfordított idővel és munkával.

Az eredménytelenség okait nem kutatom; nem tartozik tárgyamhoz. De azt megemlítem, hogy nem utolsó panasza a középiskolának az, hogy a középiskola az elemi iskolából oly gyenge anyagot kap, mely a középiskola tudományos módszerét el nem bírja, s tulajdonképpen ezen, középiskolába nem való elemek teszik a tanítás eredménytelenségének okát.

II. Mit is kíván a középiskola az elemi végzett növendéktől? Elvárja a középiskola azt, hogy az a tanuló, aki az elemi osztályokat sikerrel elvégezte, szokják bele az iskolai életbe, tudjon figyelni és gazdaságosan tanulni, beszéljen és írjon értelmesen és helyesen, ismerje a számolás elemeit, s a természetből annyit, amennyi felfogásával megegyez!

Kicsinek látszó, de mégis nagy feladat ez!

Említettem, hogy a magyar elemi iskola Tantervéhez nem szólhatunk elismerés nélkül. Ha a középiskola joggal panaszkodik, akkor csak azon *módszer* ellen lehet kifogása, amelyet az iskolában a legújabb időkhöz követtek, azért mondom, hogy a legújabb időkhöz, mert a kiadott miniszteri utasítások az egyes tárgyaknak oly mód-szerét követelik meg, amely a legkényesebb izlést is kielégítheti.

A népiskola szerencsésebb helyzetét már fennebb vázoltam; minden reformnak tehát, amelyre szüksége van a magyar népiskolának, az iskola beléletére kell irányulnia. A sablon helyébe eleven-séget, életet kell az iskolába vinni. A népiskolában nem szabad *tudományosan* tanítani, nem szabad rendszereket, elméleteket is-merniök. A népiskola az életnek fanít, s az életben nincsenek elmé-letek, lecke felmondások, hanem kérdések merülnek fel, melyeket meg kell fejteni, dolgok fordulnak elő, melyeket el kell végezni.* Fel kell a gyermeket szabadítani attól, hogy a tanításnak szenvedő ala-nya legyen. A szemléltetés még nem minden. Szemléltetni kell min-dent, amit csak lehet, de ezt nem a XX. század követeli először, követelték már a XVII. században is. De ez nem elég. A mai iskolá-nak nemcsak szemléltetnie, hanem dolgoztatnia is kell, ezt kívánják századunk szociális újítói. S megvan ennek a lélektani jogosultsága is, hisz igazi nevelés csak aktivitással, munkával érhető el. Az élet nem más, mint egymást kiegyenlítő mozgások akciója és reakciója, s a tanítás, az ismeret az elemi iskolában nem lehet öncél, hanem célja a cselekvés, melyet a helyes belátás vezet és elszánt akarat indít meg. Szükséges ugyan szemléltetni, de ugyan ki tanult meg puszta nézelődéssel pl. zongorázni vagy cipőt készíteni.

Nemünk egész kulturájának alapja a munka, s csak a munka viheti előbbre. Legyen tehát az iskola a szellemi munka műhelye, legyen a növendék kincse annak a szellemi munkának, mely az isko-lában folyik, legyen a tanító és tanítvány egyaránt cselekvő a tanítás folyamán, hogy egy pillanata se legyen unatkozni egyiknek sem.

Legyen szabad ezek után a népiskola egyik-másik tárgyról előadni, mit tartok hibának, s mi a helyes módszer követelménye.

A *hittan* tanításáról kevés a mondani valónk. Ha úgy értjük a hittant, hogy az az erkölcsi tökéletesedés kialakítására szükséges spirituális javak összességének ismertetése, a népiskolának természet-szerinti fő tárgya. Sajnálatos jelenség azonban az, hogy a vidéki, falusi iskolák nagy százalékában a hitoktatást nem az arra hivatott tényező végzi, a városi iskolák hitoktatói pedig úgy el vannak hal-

* Ember János. Az apró emberek tudománya.

mozva munkával, hogy intenzív tanításról, melynek az életre is volna kihatása, nem lehet szó. Akárhány helyen nagyobb súlyt helyeznek a tanra, mint a hitre, s alig emelkedik felül a tantárgyszerű tanítás nivóján. Nem szabad elvont, magas fejtegetésekbe bocsátkozni, a káté a mindennapi imádságok, szentségek magyarázatán túl nem terjedhet. Hisz amit a gyermeki ész fel nem fog, azt meg sem tartja emlékezetében.

Áttérve a *magyar nyelv* tanítására, mindjárt elüljáróban ki kell jelentenem, hogy a fentebbi elismerő nyilatkozatom ellenére is van a Tantervnek és az Utasításoknak egy oly intézkedésük, amelyet helyeselni én nem tudok, s ez a *beszéd- és értelemgyakorlatoknak* külön tantárgyként való kezelése. A régi Tantervben, igen helyesen, a beszéd- és értelemgyakorlatok az anyanyelvi oktatás keretén belül voltak, s a tapintatos tanító eddig sem tekintette külön tantárgynak, még ha külön órát is szentelt neki; s nem is szabad most sem annak tartani, hanem csak módszernek, mert ellenkező esetben nem beszéd-, hanem szajkógyakorlat, nem az értelem, hanem az értelmetlenség gyakorlása lesz. Ugyan micsoda esetlenség az, ha a tanító egész órán át pokoli kínnal boncolja a «tehenet» és «részeit», s «részeinek részeit». Melyik értelmes tanító nem teszi ki magát annak, hogy a gyermek elméjét felülmúló fejtegetésekbe, absztrakciókba, rendszerezésbe tévelyeg, pedig a gyermeki elmének nem logikai, hanem szemléltető előadás kell, tanítsuk meg a gyermeket látni; fejezze ki értelmesen azt, amit látott, beszéljessünk a gyermekkel oly dolgokról, amelyek őt érdeklik: ez a beszéd sikeres megtanításának a titka.

Az *írás* tanításának módszeréhez nem szólhatok, mert a fonómimikához nem értek, de azt kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a szomszéd Ausztria jobban megtanítja növendékeit az írásra, mint a magyar. Igazán botrány, hogy a gimnáziumba jövő tanulóknak alig tíz százaléka tud tisztán és csinosan írni. Pedig hány állás van, ahol a szépírás az egyedüli kellék; szoktassuk tehát a növendékeket szép, kalligrafikus írásra s ne tőrjünk sem az írás elhanyagolását, sem a cifra, a rendestől eltérő betűalakokat. Fontos dolognak tartom továbbá a *kéziratok* olvasását is. A fiúk olvassák egymás írásait, s a tanító szerezzen be elegendő számú, különböző kéziratokat.

A középiskolai tanároknak legsűrűbben felhangzó panasza, hogy az elemi iskola növendékei nem rendelkeznek elegendő grammatikai tudással. Hát megnyugtathatom a m. t. Urakat, hogy alapos nyelvtani tudást még a középiskola sem ad; nem pedig azért, mert a fejletlen gyermeki elme képtelen rá. Grimm, a nagy német filológus mondotta, hogy a középiskola legnehezebb tantárgya: a német nyelvtan (nálunk a magyar). A nyelvelméletnél csak a nyelv technikája az, melyet nem szabad elhanyagolni. De a grammatizálástól ma már

tartózkodni kell, mert fölösleges s eredménytelen minden munka. A magyar népiskolai Utasítások egyik legjózanabb intézkedése volt, hogy a nyelvtant törölte, s helyébe csupán *nyelvtani magyarázatokat* tett. «A népiskolákban a magyar nyelvtani oktatásnak célja a nyelvtudaton alapuló helyes beszédre és helyes írásra szoktatás», mondja az *Utasítás*, s «e célhoz vezető utunkban ott, hol a nyelvérzék elágazik, grammatizálásra nincs szüksége a népiskolának.»

Megszívlelendő aranyigazságok! A céltalan, haszontalan grammatizálás mély gyökeret vert iskoláinkban s különösen a fiatal, ambiciózus tanítók estek e hibába. Igazán szánalmas látvány, midőn 8–10 éves gyermekek jobb ügyhöz méltó fáradsággal és kimerülést nem ismerő buzgósággal kergetik az alanyt, állítmányt s a határozók számtalan fajait. Ugyan mire jó ez? Hisz maguk a tudósok is zavarba jönnek, ha a határozók logikus és kimerítő osztályozását akarják adni. S a gyermek meg sem érti, mire jó az a sok grammatika.

Ami nyelvtanra szüksége van a középiskolának, azt majd elvégzi maga. A középiskola jól felfogott érdeke nem kíván egyebet az elemi iskolát végzett növendékektől, mint hogy tudjanak értelmesen beszélni, gondolataikat érthetően kifejezni és helyesen írni. S ennek nem a nyelvtan tanítása a módszere. Azt kívánja a középiskola, azt az Utasítások, hogy ne tanítsunk nyelvtant, hanem nyelvet. Olvas-tassunk tanítványainkkal sokat, győződjünk meg arról, hogy értik-e azt, amit olvasnak. Iratni kell a növendékekkel sokat, ha azt akarjuk, hogy jól és helyesen írjanak; nézzük át írásukat, beszéljük meg közösen a hibákat s tanultassuk meg vele a világos stílus kellékeit. Tanulságosak és a gyakorlatban értékesek azok a tanácsok és módszeres útmutatások, amelyek a népiskolai Utasítások 31. pontjától kezdve olvashatók. Nem tagadom, hogy magam is eredménnyel alkalmazom az első osztályban a magyar nyelvi órákon. S mi ennek a módszernek a magva? Két pontban összefoglalható: 1. az írásbeli fogalmazást előzze meg a szóbeli; 2. a folytonos gyakorlás.

Nyelvi műveltség nélkül nincsen műveltség; ezért oly nagyon fontos a nyelvtanítás. A műveltség első jele a megértés: saját magunknak, mások gondolatainak, érzéseinek és cselekvéseinek megértése. A megértés közelebb hozza az embereket egymáshoz, gazdagítja saját tapasztalatainkat, erőssé teszi tudásunkat, helyes irányban vezetí érzéseinket és eredményessé teszi munkánkat. A magyar műveltségnek épen az egyik sarkalatos hibája, hogy nincs bennünk érzék, finom megértés mások munkája és gondolatai iránt. Mert nem becsüljük meg mások munkáját, ha hizelgünk vagy a sárba rántjuk. Csak azt tudjuk igazán megbecsülni, amit megértünk.

Ebből a szempontból tartom fontosnak a nyelvtanítást.

Sorra vehetném így az elemi iskola összes tárgyait, van mindenütt nyesegetni, tisztogatni való. Sok az avult felfogás, helytelen módszer minden egyes tantárgy keretén belül.

Rá lehetne mutatni, hogy a *történetet* ma már nem szabad pusztán okulásnak okáért tanítani, hanem azzal a céllal, hogy a növekvő ember megértse a művelődés szembeszökőbb tényeit és megérezze a kapcsolatot a jelen s letűnt idők, nemzedékek közt. Nem a királyok uralkodásainak az évszámait, hanem a nemzet műveltségében való előrehaladás a fontos, tanulságos. Hogy az első hittérítők miként tanították meg népünket az írásra, olvasásra s az ipar egyes ágaira, ezerszer fontosabb, mint pl. a korona és kard drámai jelenete vagy Zách Felicián esete.

A *természettörz*s tanításánál első kellék, hogy a tárgyakat szemléltetni kell; a természetből annyit kell az iskolába bevinni, amennyit csak lehet; a természetet az ember érdekkörébe, a gyermek érdeklődésének körébe kell vonni, s épen azért fölöslegesnek tartom a tanönyvet a természettörzsi oktatásban.

A *szám*tan tanításánál meg lehetne jegyezni, hogy kevés benne a gyakorlatiasság; hogy az ú. n. tárgyi körök elméletét a gyakorlatban nem érvényesítik kellőképen; hogy az értelmet a legcsekélyebb mértékben fejlesztik az ú. n. matematikai képletek, ha nem jár velük indukción alapuló megértés és csak gépies eljárásokká teszik a tanulást.

Csak néhány gondolatot, eszmét kívántam felvetni. Arra akartam rámutatni, hogy az elemi iskola tulajdonképen az életnek tanít s nem a középiskolának, de a közoktatás állami rendje a középiskola előiskolájává tette. Pedig ez nem helyes. Csekély azon növendékek száma, akik az elemi után a középiskolába mennek, e szempontból tehát nem volna okos dolog a népiskolát reformálni. Véleményem szerint azonban a *jó* elemi iskola előkészíti a növendékeket a középiskolára is; elegendő a tanítás anyaga, megfelelő a formális képzés is, de csak akkor, ha a népiskolai tanítók hivatásuk magaslatán állanak és a pädagogiai elmélet értelmében megállapított, helyes módszert követik. Magánbeszélgetésekben sokszor hallottam a középiskola tanárait panaszkodni az elemi iskolára, hallottam viszont az elemi tanítók jóra való kérdését, mit tegyenek, hogy a középiskola kívánságainak eleget tegyenek. Feleletem ez: Ott vannak a legújabb népiskolai Tantervhez csatolt *Utasítások*, legyenek ideálisak, olvassanak benne hetenként egy-egy félórásckát, gondolkodjanak rajta s vigyenek keresztül belőle annyit, amennyit idejük, alkalmuk megengedi, s az eredmény nem marad el. Ezt kívánja a középiskola jól felfogott érdeke, ezt az élet szempontja. mert csak az az iskola a tudomány igazi temploma, amelyben a tanító magát nem mesterembernek, hanem művésznek vagy inkább a kultúra felesküdt papjának érzi és tudja.

BIHARI FERENC.